

ASMENYBĖS STATUSO DELINKVENTINĖJE GRUPĖJE IR AKCENTUACIJOS TIPO RYŠYS

A. Suslavičius, L. Jucevičiūtė

Mokyklos reforma kelia pedagogams vis naujus, sudėtingesnius uždavinius. Išskyla reikalias geriau juos parengti. O tai padaryti be psichologijos žinių sunku. Kryptingai ugdant asmenybę, svarbu yra pažinti ne tik atskirus žmogaus psichinius procesus, bet ir jo motyvus, asmenybės savybes. Ypačingą problemą sudaro delinkventinio paauglio asmenybės savybių pažinimas, korekcijos priemonių numatymas.

Statuso mažojoje grupėje dinamika yra vienas pagrindinių adaptacijos toje grupėje rodiklių. Statuso didinimo, išitvirtinimo grupėje būdai yra gana įvairūs, todėl jie ir klasifikuojami remiantis įvairiais kriterijais. Jeigu savojo statuso didinimo būdus klasifikuosime remdamiesi asmenybės santykiu su visuomenės normomis, juos galima skirstyti į prieštaraujančius visuomenės normoms ir neprieštaraujančius, visuomenės norma laikant tam tikrus priimtus elgesio standartus, reglamentuojančius visuomenės nariu veikia. Santykio su visuomenės normomis požiūriu delinkventinės asmenybės statuso įgijimas yra prieštaringas. Elgesio būdai, kuriems pritaria ir kurių pageidauja visuomenė, delinkventinėje grupėje dažnai nepadedą asmenybei įgyti statusą. Atvirkščiai, vertę didinančiais veiksniais dažnai tokioje grupėje laikomi įvairūs antvisuomeniški poelgiai (vidaus tvarkos taisyklių pažeidimas, agresyvumas ir kt.). Tokios grupės normos labai apsunkina asmenybės adaptaciją, nes už visuomenės normų laikymąsi delinkventinėje grupėje gali būti taikomos įvairaus pobūdžio sankcijos.

Tolesnis delinkventinės asmenybės statuso dina-

nikos aptarimas reikalauja pačios delinkventiškumo sąvokos paaiškinimo. A. Vdovičenko nuomone [4], delinkventinį elgesį apibūdina teisėtvarkos pažeidimo laipsnis. Delinkventinis elgesys šiuo požiūriu nuo kriminalinio skiriasi tik padaryta menkesne žala visuomenei. A. Vdovičenko teigia, kad delinkventija paauglystėje - tai charakterio formavimosi anomalijos ir dažniausiai susiduriama ne su patologija, bet su kraštutiniiais socialinio elgesio normos pasireiškimais - akcentuacijomis. A. Ličko tvirtinimu [7], paauglių delinkventiškumo priežastys visada vien socialinės. Pirmiausia tai auklėjimo klaidos. Tai gi išryškėja tartum du delinkventiškumo sąvokos apibūdinimo kriterijai. Pirmasis - tai teisės normų pažeidimo laipsnis, antrasis - asmenybės formavimosi ypatumai. Kadangi teisės normų pažeidimo laipsnis, apibūdinant delinkventiškumą, yra gana laisvai nusakomas, pirmojo kriterijaus negalima laikyti pakankamai moksliniu. Racionalu manyti, kad delinkventiškumą apibūdina antivisuomeninio elgesio nuostatos, nulemiančios specifinę (dažnai nusikalstamą) asmenybės adaptaciją socialinėje aplinkoje. Teisės normų pažeidimas šiuo požiūriu yra pasekmė, o ne priežastis.

Paauglių statuso dinamiką mažojoje grupėje tyrinėjo A. Gučas, M. Alemaškinas, J. Kulčicka ir kt. A. Gučo nuomone, „paauglystė gali praeiti be didelių konfliktinių santykių. Negatyvizmas, užsispyrimas ir kitokie paauglio elgesio bruožai yra sąlygų, kuriose jis auga, padarinys. Auklėjimo sunkumų paauglystėje išvengiama tada, kai sąmoningai arba nesąmoningai suaugusieji ją pasitinka iš anksto, keisdami savo pažiūrą į bręstantį vaiką, o ne tada ieško priemonių, kai tarp tėvų arba mokytojų ir paauglio jau atsirado bedugnė, per kurią nebeįmanoma susišaukti“ [2; 175]. M. Alemaškinas tyrė delinkventinį paauglių sociometrinių statusą. Jo tyrimų duomenimis, 92% delinkventinių paauglių buvo tarp grupės izoliuotųjų. Minėtų autorių tyrimuose mokyklos klasė buvo ta oficialioji grupė, kurioje ir buvo analizuojamas mokinių įsitvirtinimas. Esant nepatinkamam statusui, bandoma jį kompensuoti bendravi-

mu kitose grupėse. Antivisuomeniški statuso įgijimo būdai, būdami neefektyvūs klasėje, yra pakankamai veiksmingi neformaliose paauglių grupėse.

Kyla klausimas, kas apskritai nulemia asmenybės naudojamo statuso įgijimo būdų pasirinkimą, kadangi kurio nors būdo veiksmingumas parodo išitvirtinimo proceso rezultata, bet ne priežastį. Savo darbe mes kėlėme tikslą nustatyti, koks yra asmenybės akcentuacijos ir statuso palaikymo būdo ryšys. Socialinių, tarp jų teisinių, normų pažeidimas yra neadekvačios žmogaus socialinės adaptacijos rodiklis. Nuo asmenybės sugebėjimo kontroliuoti savąjį elgesį priklauso, ar už nusižengimą ji bus baudžiama, ar gydoma. Problema „bausti ar gydyti?“ vis dar aktuali. Manoma, kad perauklėjimo įstaigose akcentuotų žmonių procentas yra nemažas. Asmenybės akcentuacijos tipo ir statuso dinamikos ryšio nustatymas padėtų giliau suprasti delinkventinės asmenybės adaptacijos ypatumus ir tuo palengvintų numatyti jos perauklėjimo kelius.

Metodai. Tyrimui buvo naudoti A. Ličko sudaryti klausimai akcentuacijoms tirti ir sociometrinis testas.

Taikant A. Ličko metodiką, tyrimas atliekamas dviem etapais. Pirmajame etape tiriamajam pateikiami teiginiai, nusakantys paauglio savijautą, nuotaiką, nuostatas į tėvus, draugus ir t. t. Kiekvienos tokios temos teiginiai pateikiami atskirame lape. Tiriamasis gali pasirinkti vieną arba keletą (bet ne daugiau 3) teiginių iš kiekvienos temos, atitinkančių jo nuomonę. Kiekvienai temai yra skirta maždaug 14 teiginių. Antrajame etape iš tų pačių teiginių tiriamajam reikia išrinkti labiausiai, jo nuomone, jam netinkančius teiginius, tokius, kuriuos jis atmeta. A. Ličko nuomone, galimybė pasirinkti tą ar kitą teiginį geriau atskleidžia santykių su išorine aplinka ir su savimi sistemą negu alternatyvūs atsakymai „taip“ arba „ne“, naudojami daugelyje klausimų rinkinių. Teiginių pasirinkimo prasmė tiriamajam neaiškinama. Rezultatų kodavimas pagrįstas A. Ličko sudarytomis lentelėmis. Sutikimai su tam tikrais teiginiais arba jų paneigimas, naudojant A. Ličko metodiką, liudija apie tam tikrą asmenybės akcentuaciją arba jos

nebuvimą. Kuris nors akcentuacijos tipas laikomas palikimai nustatyti, jeigu surinkti balai yra pakankamai aukšti ir siekia vadinamąjį „minimalų diagnostinį skaičių“.

Statusų hierarchijai grupėje nustatyti buvo naudotas sociometrinis testas. Buvo naudoti 3 pasirinkimo kriterijai: darbo, poilsio ir lyderiavimo. Statuso dinamikai nustatyti sociometrinė apklausa buvo atlikta du kartus. Intervalas tarp tyrimų - 4 mėnesiai.

Tiriamieji. Jie buvo Vilniaus 2-os profesinės technikos mokyklos auklėtinės. Iš viso 30 žmonių. [Šią mokyklą mergaitės nukreipia nepilnamečių reikalų komisijos. Auklėtinių amžius 14-18 metų. A. Dapšio tyrimo duomenimis [3], respublikoje mergaitės sudaro 4-7% visų nuteistų nepilnamečių, arba vidutiniškai 19 kartų mažesni skaičių negu berniukai. Mergaičių, įrašytų į nepilnamečių reikalų komisijų ir inspekcijų įskaitą yra 12-15%. Berniukų nusikaltimai yra sunkesni. Mažėjant pažeidimo sunkumui, procentinis berniukų ir mergaičių nepilnamečių teisės pažeidėjų kiekis ima vienodėti. A. Dapšys savo tyrimuose priėjo išvadą, kad nepilnamečiams mergaitėms teisės pažeidėjoms būdinga žymiai daugiau neigiamų bruožų negu berniukams (autorius nenurodo asmenybės bruožų nustatymo principo). Delinkventiškų mergaičių neigiamesnės gyvenimo sąlygos, ypač šeimoje. Minėto autoriaus nuomone, delinkventiškas mergaitės sunkiau perauklėti negu berniukus. Mergaičių teisės pažeidėjų recidyvas yra didesnis.

Rezultatai ir jų aptarimas. Sociometrinių tyrimų pagrindu buvo nustatytas kiekvienos tiriamosios statusas grupėje. Sociometriniu statusu buvo laikoma atskiro tiriamojo gautų pasirinkimų suma, sudėjus pirmojo ir antrojo sociometrinio tyrimo rezultatus. Gauta, kad delinkventinei grupei būdingas didelis atstumtųjų ir izoliuotųjų skaičius, atstumtuosiu laikant asmenį, gavusį minimalų pasirinkimų skaičių, o izoliuotuoju - asmenį, negavusį nė vieno pasirinkimo. Toliau tekste naudosime vieną žodį „izoliuotieji“. Šiuos rezultatus iliustruoja 1 lentelė.

11 e n t e l e. Statusų hierarchijos procentinis pasiskirstymas

Pasirinkimo kriterijus	Statusų hierarchija, skaičiuojant procentais nuo bendro tiriamųjų skaičiaus		
	lyderiai	vidutinio statuso asmenys	izoliuotieji
Darbo	11,5	42	46,5
Poilsio	19,3	52,7	28
Lyderio	10,2	29,5	60,4
X	13,6	41,4	45

Moksleivės, patekusios į aukščiau minėtą mokyklą, visos be jokių išimčių yra izoliuotosios. Joms būdinga savojo statuso didinimo priemonė yra siekimas bendrauti su grupės lyderėmis arba šiaip didesnę statusą turinčiomis mergaitėmis. Tačiau efektas yra nežymus.

Mūsų darbo tikslas buvo nustatyti akcentuacijos daromą įtaką statuso palaikymui. Relevantiški tam duomenys pateikti 2 lentelėje.

Tyrimo duomenimis akcentuacijos yra gausios tarp delinkventinių paauglių. Iš 30 tiriamųjų objektyviai diagnozuota: 17 grynų tipų ir 13 mišrių. Grynieji akcentuacijų tipai pasiskirsto pagal dažnumą mažėjančia tvarka taip: epileptoidas (4 atvejai), hipertyminis (3 atvejai), šizoidas, isteroidas, sensityvusis (po 2 atvejus), kiti po vieną. Mišrieji akcentuacijų tipai pasiskirsto taip: labilusis cikloidas (5 atvejai), epileptoido-šizoidas (2 atvejai), kiti deriniai po vieną.

Analizuojant statuso ir akcentuacijos ryšį, pastebėta tokia tendencija: statusui didėjant, didėja epileptoidinio tipo akcentuacijos asmenų. Tarp lyderių jis dominuoja. Kitas, dažniau pasitaikantis akcentuacijos tipas tarp lyderių yra hipertyminis. Pati epileptoidinės akcentuacijos esmė nulemia tai, kad šio tipo asmuo tampa lyderiu. Bendravimas su bendraamžiais epileptoidui yra neatskiriamas nuo siekimo dominuoti. Grupėje stengiasi įvesti savo tvarką. Tokią, kokia jam pačiam naudinga. Šiam tikslui bendravimo partneriu gali pasirinkti tarp jaunesnių, silpnesnių, bevalių [7]. Perauklėjimo įstaigoje epileptoidas verčia sau paklusti kitus, naudo-

2 lentelė. Sociometrinio statuso ir akcentuacijos tipo ryšys

Akcentuacijos tipas	Statusas	Tiriamųjų skaičius
H	lyderiai	2
	izoliuotieji	1
E _p	lyderiai	2
	vidutinio statuso	2
C	vidutinio statuso	1
CL	vidutinio statuso	3
	izoliuotieji	3
Š	vidutinio statuso	1
	izoliuotieji	1
S	izoliuotieji	2
I	vidutinio statuso	1
	izoliuotieji	1
L	vidutinio statuso	1

Ženklių reikšmė: H - hipertyminis, C - cikloidinis, L - labilus, S - sensitivityvus, P - psichasteniskas, Š - šizoidinis, E_p - epileptoidinis, I - isteroidinis.

damas tam kuo įvairiausių būdus, tarp jų smurtą, kerštavimą.

Kitas dažniau pasitaikantis akcentuacijos tipas mūsų tyrimuose yra cikloidinis, grynas arba derinyje su labiluoju. Taigi mūsų tyrime dažniausiai pasitaikantys akcentuacijos tipai tarp delinkventinių paauglių yra epileptoidinis ir cikloidinis. A. Vdovičenko, tyrinėjęs delinkventinius paauglius - berniukus, pastebėjo tokius dažniausiai pasitaikančius akcentuacijos tipus: nepastovusis, epiltoidas ir isteroidas [4]. Analogiškame L. Michailovos tyrime, atliktame su kriminalinio elgesio paaugliais, dažniausiai aptikti akcentuacijų tipai buvo epileptoidinis ir šizoidinis [6]. Vadinasi, epileptoidas yra dažniausiai pasitaikantis akcentuacijos tipas tarp delinkventinių paauglių.

Tarp lyderių pastebėtos dvi hipertyminio tipo akcentuantės. Šiam tipui būdinga beveik visada gera, šiek tiek pakili nuotaika, kuri dera su gera savijauta, aktyvumu, trykštančia energija. Tokie paaugliai tarp bendraamžių siekia pirmauti. Vienos mūsų tirtos hipertyminio tipo akcentuantės statusas

yra žemas. Tačiau tai paaiškinama objektyviomis priežastimis. Specialiojoje mokykloje tiriamuoju laikotarpiu ji mokėsi tik du mėnesius. Galima daryti prielaidą, kad ji dar nespėjo įgyti aukšto statuso. Perauklėjimo įstaigoje „naujokų“ statusas visados yra žemas. Hipertyminio tipo akcentuanto patrauklumą nulemia ir jo optimistinė reakcija į nesėkmes, tendencija taikytis po konflikto, noras būti konformistiškam arba bent jau tokiu atrodyti, neišrankumas bendraujant [4].

Kitų akcentuacijos tipų ir statuso ryšys nėra aiškus. Cikloidinio tipo akcentuantų aptikta tarp vidurinio statuso asmenų, tiek grynų, tiek derinyje su labiluoju tipu. Bet pastarojo tipo akcentuantų yra ir tarp izoliuotųjų ir nė vieno tarp lyderių. Emocinio sužadavimo periode cikloidui tampa būdingas humoro jausmas, gera nuotaika, o tai padeda įgyti populiarumą.

Tarp izoliuotųjų pasitaiko sensitivityvaus tipo akcentuacijų. Objektyviai diagnozuotos dvi tokios grynos akcentuacijos ir viena derinyje su psichasteniška akcentuacija. Sensitivityvaus tipo asmenys nelinkę bendrauti su mažai pažįstamais žmonėmis, stengiasi nuo jų atsiriboti. Tai nedidina jų populiarumo. Kadangi šio tipo asmenys daugiau bendrauja su asmenimis, kuriais pasitiki ir prie kurių pripranta, jų bendravimui daugiau būdingos diados. Toks savotiškas atsiribojimas nuo kitų žmonių irgi nedidina jų statuso. Aukšti kitiems ir sau keliama reikalavimai ne visados realiai įgyvendinami, todėl išrankumas bendravimo partneriui padidina abipuses emocinio atmetimo reakcijas.

Tad, remiantis tyrimų duomenimis, aiškiai išreikštą ryšį tarp statuso mažojoje grupėje ir akcentuacijos tipo galima pastebėti tik tarp lyderių.

Kadangi perauklėjimo įstaigose naujo grupės nario statusas yra žemas, nulinis, o statuso įgijimo ir palaikymo keliai yra ir ap sunkinti, ir specifiniai, išryškėja asmenybės savybių svarba įgyjant statusą. Asmenybės akcentuacijos šią problemą dar paaiškina. Epileptoidas su jam būdingomis dominavimo tendencijomis sieks lyderio pozicijos. Sensitivityvaus

tipo asmens su jam būdingomis pasitraukimo, žmonių vengimo tendencijomis pastangos didinti statusą yra neefektyvios. Tačiau griežtai tvirtinti apie vidutinio statuso izoliuotųjų asmenų ryšį su kokiu nors akcentuacijos tipu, remiantis mūsų turimais duomenimis, negalima. Reikalingi papildomi tyrimai. Galiausiai reikia konstatuoti, kad akcentuoti asmenybės bruožai nėra vienintelė įgijimo prielaida. Statusą delinkventinėje grupėje lemia ir vidinės, neoficialios statusų dinamikos taisyklės arba normos. Akcentuacijos tipas gali padėti asmenybei pritapti prie šių normų arba trukdyti šiam procesui.

Delinkventinių paauglių akcentuacijų tyrimas turi svarbią taikomąją reikšmę. Tai įgalina įvairiapusiškiau pažinti asmenybę, jos naudojamus išitvirtinimo mažojoje grupėje būdus, o tai savo ruožtu padeda pedagogui parinkti efektyvesnes poveikio priemones.

СВЯЗЬ СТАТУСА ЛИЧНОСТИ В ДЕЛИНКВЕНТНОЙ ГРУППЕ С ТИПОМ АКЦЕНТУАЦИИ

А. Суславичюс, Л. Юцкевичюте

Резюме

Исследовалась проблема приобретения статуса личности в неформальных группах с противоправным поведением. Ставилась задача выявить влияние типа акцентуации на динамику приобретения статуса. Использовался опросник А. Личко и социометрический тест. Испытуемыми были воспитанницы 2-го профессионально-технического училища г. Вильнюса. Число испытуемых – 30. Был установлен статус личности в группе и тип ее акцентуации. Явно выраженная связь между статусом личности и типом акцентуации была обнаружена только в отношении лидеров. Однозначной связи между другими позициями статусной иерархии и типом акцентуации не установлено. Обсуждаются прикладные аспекты проблемы.

RELATION OF PERSONALITY STATUS IN THE DELINQUENT GROUP TO THE TYPE OF ACCENTUATION

A. Suslavičius, L. Jucevičiūtė

Summary

The present paper considers the problem of personality status attainment in informal groups of antisocial behaviour. It is aimed at assessing the influence of the accentuation type on the process of status attainment. The questionnaire compiled by A. Lichko, and a sociometric test were used. The subjects were 30 inmates of the 2nd vocational technical school in Vilnius. The status of a person in the group and the type of his accentuation were established. The clearly expressed link between personality status and the type of accentuation was observed only in the class of leaders. No unequivocal link between other positions of status hierarchy and accentuation type has been determined. The applied aspects of the problem are discussed.

LITERATŪRA

1. TSKP CK nutarimas „Bendrojo lavinimo ir profesinių mokyklų reformos pagrindinės kryptys“. TSKP CK plenumo medžiaga. 1984 m. balandžio 10 d. - V., 1984.
2. Gučas A. Vaiko psichologija. - K., 1981, p. 206.
3. Babachinaitė G., Čepas A., Dapšys A. Nepilnamečio asmenybės ir nusikalstamumas. - V., 1984, p. 132.
4. Вдовиченко А. А. Подростки с делинквентным поведением: Патохарактерологический диагностический опросник для подростков и опыт его практического использования / Ред. А. Е. Личко и Н. Я. Иванов // Гр. / Ленингр. науч.-исследоват. психоневрологич. ин-т им. В. М. Бехтерева. - Л. - 1976. - С. 71-74.
5. Гульдэн В. В. Основные типы мотивации противоправ-

ных действий у психопатических личностей // Вестн. / Моск. ун.-т. Сер. 14: Психология. - 1984. - № 1. - С. 31-45.

6. Михайлова Л. О. Подростки с криминальным поведением: Патохарактерологический диагностический опросник для подростков и опыт его практического использования / Ред. А. Е. Личко и Н. Я. Иванов // Тр. / Ленингр. науч.-исследоват. психоневрологич. ин-т им. В. М. Бехтерева. - Л. - 1976. - С. 74-77.

7. Патохарактерологический диагностический опросник для подростков и опыт его практического использования / Ред. А. Е. Личко и Н. Я. Иванов // Тр./Ленингр. науч.-исследоват. психоневрологич. ин-т им. В. М. Бехтерева. - Л. - 1976. - С. 101.

8. Устименко С. Ф. Межличностные отношения трудных подростков // Вопр. психологии. - 1984. - № 1. - С. 27-33.

Vilniaus V. Kapsuko universitetas
Psichologijos katedra

Įteikta
1986.01.06